

Temat:

Rozmowy o życiu i śmierci – jak zrozumieć to, co trudne

Cele edukacyjne:

- uczeń rozumie, czym jest śmierć z punktu widzenia biologii.
- poznaje różne sposoby myślenia o śmierci – religijne i niereligijne.
- nauczyciel tworzy przestrzeń do bezpiecznej rozmowy o emocjach, stracie i żałobie.
- uczeń rozwija empatię, tolerancję i szacunek dla innych światopoglądów.
- przeciwdziała tabuizacji tematu śmierci wśród młodzieży.

Grupa docelowa:

Uczniowie klas 7–8 szkoły podstawowej/ szkoła ponadpodstawowa.

Czas:

4–5 jednostek lekcyjnych (45 minut każda), z możliwością rozszerzenia.

Metody pracy:

- dyskusja kierowana;
- praca w grupach;
- prezentacje multimedialne;
- elementy dramy;
- wypowiedzi pisemne i twórcze;
- zaproszenie gościa (np. psychologa szkolnego, duchownego, lekarza).

Materialy:

- komputer/projektor;
- kartki, flamastry;
- cytaty, prezentacje, filmy edukacyjne;
- zaproszeni goście (np. psycholog, duchowny, lekarz).

Ponadto:

- prezentacja + pytania;
- krótki film edukacyjny (np. animacja pokazująca cykl życia);
- graficzne przedstawienie procesów biologicznych (z uwzględnieniem wrażliwości uczniów).

Elementy scenariusza:

1. Śmierć z punktu widzenia biologii

(może być we współpracy z nauczycielem przyrody/biologii)

Zagadnienia:

- Co dzieje się z ciałem po śmierci?
- Procesy biologiczne po śmierci (śmierć mózgu, ustanie funkcji życiowych, rozkład ciała).
- Śmierć jako część cyklu życia.
- Różnice między śmiercią kliniczną a biologiczną.

2. Jak rozmawiać o śmierci – emocje i żałoba

(katecheta/ nauczyciel wychowawca / psycholog szkolny)

Pytania:

- Co czujemy, gdy ktoś umiera?
- Czym jest żałoba? Jak przebiega?
- Jak rozmawiać z kimś, kto stracił bliską osobę?
- Co pomaga w trudnych chwilach?

Propozycje działań na lekcji:

- Krąg rozmowy (wszyscy siedzą w kręgu, wypowiedzi są dobrowolne).
- Praca w grupach: „Co powiedzieć, a czego unikać, gdy ktoś cierpi po stracie?”.
- Tworzenie „mapy emocji” – uczniowie opisują, co mogą czuć osoby w żałobie.

3. Śmierć w oczach ludzi wierzących

(nauczyciel religii lub zaproszony gość – duchowny, np. ksiądz, pastor, imam, rabin)

Zagadnienia:

- Co dzieje się z człowiekiem po śmierci według religii (np. chrześcijaństwa, islamu)?
- Wiara w życie wieczne, niebo, reinkarnację, sąd ostateczny (w zależności od wybranych religii).
- Rytuały pogrzebowe – po co są?

Propozycje działań na lekcji:

- Prezentacja multimedialna
- Krótkie cytaty z Pisma Świętego / Koranu / innego źródła.
- Dyskusja: „Jak wiara pomaga poradzić sobie ze stratą?”

4. Śmierć z perspektywy osób niewierzących

Zagadnienia:

- Co myślą osoby niewierzące o śmierci?
- Życie jako wartość sama w sobie.
- Dziedzictwo, pamięć o zmarłych, wpływ na innych.
- Czy można znaleźć sens w śmierci bez religii?

Propozycje działań na lekcji:

- Fragmenty wypowiedzi filozofów, humanistów, naukowców.
- Esej: „Co chciałbym, aby ludzie o mnie pamiętali?”
- Dyskusja: „Czy śmierć kończy wszystko, czy coś po nas zostaje?”

5. Podsumowanie: „Mosty zamiast murów”

Pytanie kluczowe: Jak mimo różnych poglądów możemy wspólnie przeżywać stratę i wspierać się nawzajem?

Propozycja działań na lekcji:

- Wspólna burza mózgów: „Jak mogę pomóc osobie w żałobie?”
- Tworzenie klasowego „Drzewa Pamięci” – symboliczna forma upamiętnienia bliskich zmarłych (anonimowo lub z inicjałami).
- Twórcze zadanie: napisanie listu do osoby, której już nie ma, lub listu do przyszłego siebie.

1. Język godności i fundament pamięci

- **Źródło:**
 - UZ: apel międzywyznaniowy (cz. I, s. 24–25)
 - UZ: „Godność nie umiera” (cz. V, s. 159–160)
 - M: definicje pedagogiki pamięci (s. 59–60)
- **Dlaczego pasuje:** temat rozmów o śmierci wymaga szczególnego języka — neutralnego, pełnego szacunku. *Uczy, jak mówić o trudnych rzeczach w sposób odpowiedzialny.*
- **Proponowana aktywność:** praca z Kartą 1 — redakcja komunikatów na język godności.
- **Efekt:** wspólne zasady mówienia o śmierci i pamięci.

2. Normy na cmentarzu i nienaruszalność pochówku

- **Źródło:**
 - UZ: J. Sobczak, „Prawo wobec śmierci” (s. 43–46)
 - UZ: P. Borecki, „O nienaruszalności pochówku” (s. 87)
- **Dlaczego pasuje:** rozmowa o śmierci to także rozmowa o granicach i normach. Uczniowie uczą się, dlaczego miejsca spoczynku są chronione i jak wyraża się szacunek w praktyce.
- **Proponowana aktywność:** Karta 2 — kodeks zachowań i uzasadnienie norm.
- **Efekt:** zrozumienie, czym jest godność zmarłych i jak jej bronić.

3. Wola zmarłego i decyzja o pochówku

- **Źródło:**
 - KP: art. 48–55, 49–53 + uzasadnienie (s. 236–239; 306–307)
- **Dlaczego pasuje:** temat uczy szacunku dla woli drugiego człowieka i pokazuje, jak wartości przekładają się na prawo i praktykę. Pomaga w rozmowie o trudnych decyzjach końca życia.
- **Proponowana aktywność:** Karta 3 — wypełnienie przykładowej decyzji.
- **Efekt:** rozumienie znaczenia podmiotowości i prawa w kontekście śmierci.

4. Praca ze świadectwem i etyka mówienia o traumie – praca z tekstami

- **Źródła:**
 - M: Oneg Szabat – case study (s. 64–66); testamenty Grzywacza i Grabera (s. 67–68)
 - UZ: poradnik międzywyznaniowy (cz. V)
 - https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi/10_14746_TIM_2024_36_2_15
 - K. Dmitruk-Sierocińska, Wybrane aspekty społeczno-etycznej odpowiedzialności dorosłych wobec dzieci w kontekście zaniedbanych rozmów o śmierci. W: R. Nowakowska-Siuta, T. J. Zieliński (red.), *Odwaga odpowiedzialności. Demokratyczne przemiany życia społecznego w refleksji pedagogicznej* (s. 279-293). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.

Na jakie zagadnienia należy zwrócić szczególną uwagę

- **Język godności** (Moduł 1) – jak mówić o śmierci.
- **Normy i godność pochówku** (Moduł 2) – jak wyrażać szacunek.
- **Wola zmarłego** (Moduł 3) – jak przekładać wartości na normy.
- **Świadectwa i trauma** (Moduł 6) – jak słuchać i mówić o trudnych historiach.

Powyższy namysł pedagogiczny *tworzy spójny minicykl katechetyczny lub wychowawczy, który stopniowo prowadzi młodzież od języka i pojęć, przez prawo i praktykę, aż po empatię i refleksję nad pamięcią.*

Uwagi dla nauczyciela

- Przed zajęciami zapytaj uczniów (lub ich rodziców), czy temat śmierci nie będzie dla nich zbyt trudny – zwłaszcza jeśli ktoś niedawno przeżył stratę.
- Oczywiście zajęcia można przeprowadzić we współpracy między nauczycielami: biologii, etyki, religii, wychowawcą i psychologiem szkolnym.
- Atmosfera rozmów powinna być pełna szacunku, wolna od ocen i przymusu wypowiedzi.

Efekty:

- lepsze zrozumienie zjawiska śmierci – od strony biologicznej, emocjonalnej i duchowej;
- wzrost empatii i tolerancji wobec innych przekonań;
- rozwinięcie umiejętności rozmowy o trudnych tematach;
- poczucie, że każdy światopogląd zasługuje na szacunek.

10. Bibliografia

- Michalski, A., *Pedagogika pamięci w perspektywie działalności organizacji „Oneg Szabat”*. „Studia z Teorii Wychowania”, 2025/3 (52), s. 59-69.
- Dmítruk-Sierocińska, K., Wybrane aspekty społeczno-etycznej odpowiedzialności dorosłych wobec dzieci w kontekście zaniedbanych rozmów o śmierci. W: R. Nowakowska-Siuta, T. J. Zieliński (red.), *Odwaga odpowiedzialności. Demokratyczne przemiany życia społecznego w refleksji pedagogicznej* (s. 279-293). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- Klekot, E., *Sztuka i śmierć. O cmentarzach jako miejscach kultury*.
- Ariès, P., *Człowiek i śmierć*, Aletheia 2010.
- Strony internetowe polskich i zagranicznych cmentarzy (np. Powązki, Père-Lachaise).
- Artykuły o cmentarzach ekologicznych i wirtualnych (2020–2025).
- Mapa cmentarzy parkowych i zabytkowych w Polsce – Narodowy Instytut Dziedzictwa.